

REPLIEK

CONTRA HYDRAM RESIBILANTEM

I. *Misverstanden*

1. Het woord 'acribie' gebruik ik in de betekenis die het in het huidige Nederlands heeft, om aandacht te vestigen op de baat die filosofen zouden kunnen vinden bij het verwerven van het samenstel van eigenschappen waarnaar dat woord pleegt te verwijzen. Dat het onmogelijk zou zijn de betekenis van dit Nederlandse woord te omvatten, aangezien 'ieder die dit woord in de mond neemt gewild of ongewild te maken krijgt met een onafzienbaar web van betekenisnuances die het woord bepalen', lijkt mij bijzonder onaannemelijk. Collega Oudemans schijnt te denken dat in het Nederlandse woord ook alle betekenisnuances van het Griekse woord onherroepelijk blijven doorklinken. Dus is het volgens hem 'pure willekeur om de betekenis van het woord tot één betekenis, en dan nog liefst die van 'Van Dale', te willen reduceren', en dus zou ik geen besef meer hebben van het exorcisme dat ik heb moeten plegen om tot mijn acribie te kunnen komen. Als spreker van Nederlands meen ik evenwel gerechtigd te zijn om me te laten leiden door de betekenis die het woord, al of niet ten gevolge van exorcisme, in die taal heeft, onbekommerd om nuances die het Grieks indertijd vertoonde.

2. Nochtans is het duidelijk dat historisch gezien de betekenis van het Nederlandse woord enig verband houdt met de betekenis van zijn voorganger in het Grieks. In mijn aanloop heb ik daar een tamelijk onschuldig gebruik van gemaakt, zonder me bij die gelegenheid geroepen te voelen om alle mogelijke betekenisshakeringen van het Griekse woord uit te stallen of me nader te verdiepen in eventuele complicaties van de *Gorgias*-plaats. Was het niet Aristoteles die ons voorhield dat nauwgezetheid niet in gelijke mate in alle *logoi* hoeft te worden nagestreefd? Intussen verdient Oudemans bewondering voor de moed waarmee hij die volgens hem onuitvoerbare taak toch heeft aangevat. In zijn interessante beschouwingen valt overigens op dat hij nogal vlug is met het invoeren van meerzinnigheid. Zou

een woord als 'ijver' werkelijk dubbelzinnig zijn wanneer het zowel op de bestudering van de wiskunde als van de geschiedenis wordt toegepast? Hij twijfelt verder aan de mogelijkheid om 'de onuitputtelijkheid van niet-geïntendeerde betekenis uit de intentie te (kunnen) verwijderen zonder een spoor van gewelddadigheid achter te laten'. Voor enkele uitzonderlijke vormen van taalgebruik moge daar een greintje waarheid in zitten. Maar wat te zeggen van de omgekeerde geforceerdheid in de laatste zin van zijn stuk: 'Waarom zouden we niet mogen opperen dat degene die denkt te weten wat het geval is, met uitsluiting van het toe-vallen dat dit geval mogelijk heeft gemaakt, in zijn eigen val moet lopen?' Opperen mag altijd. Men leze echter zo'n zin een paar keer à la Austin...

3. De uitdrukkingen 'wat een auteur kenbaar en voelbaar wilde maken' en 'de oorspronkelijke zin en strekking van de woorden (van de auteur)' slaan op hetzelfde, namelijk op de medegedeelde inhoud in een bijzonder geval. Dit laat vanzelfsprekend onverlet dat één zeer belangrijke toegang tot die concrete interpretatie gevormd wordt door het complex van gebruiksmogelijkheden dat in het desbetreffende taalsysteem met een woord verbonden is. De hoorder zal evenzeer vertrouwd moeten zijn met de algemene betekenis van de gebezigde woorden als met de tactiek die hem in staat stelt tegen de achtergrond van die globale gebruikskennis via velerlei factoren van context en situatie tot de beperkte en bijzondere interpretatie in het onderhavige geval te komen. Als ik Oudemans echter goed beluister, zijn beide ondernemingen, zowel het verkrijgen van een overzicht van de algemene betekenis als de inperking en toespitsing daarvan in gegeven omstandigheden, eigenlijk onmogelijk en hopeloos.

4. Een misverstand schuilt ook in Oudemans' passage over 'twee gebruikswijzen van acribie, die welke in de logica plaatsvindt, en die welke gebruikt wordt in het interpreteren van filosofische teksten in het algemeen', waaraan hij ten onrechte toevoegt 'Het opvallende is dat in beide gevallen acribie een *overgang* is.' Nee, acribie is niet die overgang. Waarvoor ik pleit, is acribie bij het eerst vaststellen van de juiste betekenis van een tekst voordat een artificiële representatie te hulp wordt geroepen om één aspect van de totale betekenis, namelijk de betogende component, zoveel mogelijk af te zonderen en dan te beoordelen. Ook mijn streven is het te 'proberen bij een tekst die maatstaven aan te leggen waarom de tekst en de zaak waar het in de tekst om gaat vragen'. Daarbij heb ik niet in eerste instantie Platoonse mythen op het oog, maar de argumentaties die de kern van vele wijsgerige verhandelingen vormen.

II. Fundamentele verschillen van mening

1. Over de punten waarop ik het met Oudemans hartgrondig oneens blijf, kan ik kort zijn. Ruwweg komen ze overeen met de kritiek die auteurs als Betti en Hirsch op de denkbeelden van Gadamer hebben geleverd. Wat het gehoor betreft, is het van het allergrootste belang een onderscheid te handhaven tussen dat aspect van het verwerkingsproces dat gericht is op het begrijpen van het gezegde en anderzijds het aspect dat bestaat uit de inpassing van het eenmaal begrepene in het

eigen geestesleven van de hoorder. Dat zijn zeker geen strikt gescheiden fasen in de tijd; ook zullen er in de praktijk allerlei wisselwerkingen voorkomen. Maar het principieel opgeven van het bedoelde onderscheid voor de overtuiging 'dat de historische reconstructie onlosmakelijk verbonden is met de actuele vragen en problemen van de interpreter' leidt tot een innerlijke strijdigheid in de opvatting van Oudemans en de zijnen. Waarom wordt immers zoveel waarde gehecht aan de *applicatio* en 'de productiviteit van het verstaan'? Juist in de filosofie, waar de studie van het verleden terecht in hoog aanzien staat, wil men denkers uit vervlogen milieus tot volwaardige gespreksgenoten maken en eigen ideeën toetsen aan hetgeen zij in hun kring te berde hebben gebracht. Wat ligt dan meer voor de hand dan dat men het als een dure plicht of eenvoudig als een kwestie van fatsoen beschouwt zich tot het uiterste te willen inspannen om te weten te komen wat men precies appliceert en aldus onbekrompen recht te doen aan de ander? De gedachtenwisseling zal toch alleen werkelijk vrucht afwerpen wanneer men om te beginnen bereid is zich zo volledig mogelijk te verplaatsen in begripsstelsels, formuleringen van problemen en beredeneerde oplossingen die op het eerste gezicht vreemd aandoen en afwijken van de eigen concepties. Wat voor enige kans op slagen van de hele onderneming juist koste wat het kost zou dienen te worden vermeden, is het van meet af aan en in beginsel capituleren voor in feite ondervonden of gevreesde moeilijkheden, om nog maar te zwijgen over het zonder blozen aanprijzen van die capitulatie als de hermeneutische deugd bij uitstek. Niettemin moeten we constateren dat Oudemans en de zijnen de weg naar hun eigen doel versperren door uitgerekend dat vreemde en afwijkende dat zo aantrekkelijk en vruchtbaar kan zijn in het gedrang te brengen. Door te verkondigen 'dat historische reconstructie noodzakelijk door contemporaine vragen gecontamineerd is' smoren ze elke prikkel om te waarborgen dat de ander eerst naar eigen gebektheid aan het woord wordt gelaten, zonder hinderlijke opdringerigheid van onverbeterlijke horizonversmelters.

2. Ten einde een meer realistische kijk te verkrijgen op het gewicht van de bedoeling van de spreker of auteur in het interpretatieproces, zou het, dunkt me, aanbeveling verdienen uit te gaan van communicatie in heel alledaagse situaties; zoals trouwens in tal van onderzoeken reeds gebeurt, bij voorbeeld in Dan Sperber & Deirdre Wilson, *Relevance. Communication and Cognition*, Blackwell, Oxford, 1986. Later kunnen dan meer ingewikkelde gevallen kringsgewijs worden toegevoegd. Welnu, in de dagelijkse omgang is het de gewoonste zaak van de wereld dat we ons bij hapering van het begrijpen afvragen wat de spreker met een uiting bedoelt. Dikwijls vragen we het hem ook expliciet zelf; hij is nu eenmaal het meest bevoegd om de hoorder nader in te lichten. Vanuit die gunstigste omstandigheden kunnen we langs lijnen van geleidelijkheid steeds meer hindernissen verdisconteren, in ruimte, tijd en anderszins. Maar waar ligt het punt waarop plotseling een zo drastische omslag optreedt dat we gedwongen zijn principieel van het beroep op de bedoeling van de spreker af te zien? Tenzij we er ons door duistere filosofische speculanten een laten aanpraten, bestaat zo'n punt helemaal niet; er komen alleen meer en meer praktische obstakels. Maar de regulatieve idee, die zin en richting blijft verlenen aan voortgaand onderzoek, is het benaderen, hoe

gebrekkig soms ook, van de gunstige constellatie die in de uitgangssituatie is gegeven. Zo'n historische situatie is er stellig ooit geweest; en alleen zij kan het ideale eindpunt zijn dat aan alle hypothesen en discussies in soms zeer lange interpretatiegeschiedenissen enig houvast biedt.

3. Met het voorafgaande is eigenlijk al een antwoord gegeven op de vraag naar de mogelijkheid van *de* juiste duiding van een tekst. Om het bij één onderdeelje te laten: waarom leest Oudemans in zijn boeiende boek *Tragic Ambiguity* in *Antigone*, vers 602, *kónis* in plaats van *kopís*? Toch wel niet omdat die lezing toevallig beter in zijn individueel wereldbeeld past, maar veeleer op grond van de overtuiging dat de oorspronkelijke tekst, zoals door Sophocles bedoeld, het ene woord en niet het andere bevatte. Dat filologen vaak een schat aan vindingrijkheid moeten ontplooiën om dit soort zaken aannemelijk te maken, is een feit. Maar is er een andere drijfveer denkbaar dan de drang om iets dat naar alle waarschijnlijkheid eens gegeven was maar door de ongunst der tijden meer of minder aan onze blik onttrokken is zo dicht mogelijk te benaderen?

III. *Tot slot*

1. Overigens ben ik van mening dat niet steeds van *de* hermeneutiek gesproken zou moeten worden wanneer slechts een bepaalde versie bedoeld is.

2. Bij de interpretatie van de zin waarvan de voornaamwoordelijke aanduiding in Oudemans' voetnoot 3 onduidelijk wordt bevonden, moge een wat huiselijker voorbeeld helpen: 'Evenmin is te verwachten dat deze geit in onze behoefte aan melk kan voorzien; daarvoor is het een te spichtig exemplaar.'

G. Nuchelmans